

ARTYKUŁY

Fides. Rocznik Bibliotek Kościelnych
Rok 31 (2025) nr 58, s. 11-34
ISSN 1426-3777

FRYDERYK ROZEN¹

INKUNABUŁY W BIBLIOTEKACH KOŚCIELNYCH. STAN OPRACOWANIA I PERSPEKTYWY

Nieustanne opracowywanie zbiorów inkunabułów w polskich bibliotekach kościelnych przynosi systematyczne efekty w postaci nowych katalogów drukowanych i internetowych, artykułów i monografii, a także udostępniania zdigitalizowanych woluminów w bibliotekach cyfrowych. Działania prowadzone w różnych ośrodkach przynoszą wielorakie korzyści. Kolejne etapy rozwoju krajowej inkunabulistyki były już okazją do podsumowania osiągnięć i do refleksji nad dalszymi pracami². Alodia Kawecka-Gryczowa omówiła sytuację przed ukazaniem się pierwszego tomu centralnego katalogu inkunabułów, z kolei jej uczeń i następca, Michał Spandowski, przedstawił prace przeprowadzone po publikacji drugiego tomu tegoż katalogu. Zachodzące obecnie głębokie przemiany w pracach katalogowych polskich bibliotek skłaniają do podjęcia próby ponownego podjęcia tematu stanu opracowania inkunabułów w perspektywie krajowej i międzynarodowej oraz zarysowania perspektyw dalszych badań. Specyfika bibliotek kościelnych pozwala na wyodrębnienie ich jako osobnego przedmiotu charakterystyki – rzecz jasna, z uwzględnie-

¹ Wydział Nauk Historycznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

² A. Kawecka-Gryczowa, *Kłopoty z inkunabulami w skali międzynarodowej i polskiej*, „Przegląd Biblioteczny” 29,2 (1961), s. 148-158; M. Spandowski, *Uwagi o polskich katalogach inkunabułów*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 37-38 (2006), s. 351-402.

niem ich powiązań z instytucjami państwowymi. W realizacji tak określonego celu uwzględniono metody opracowania, organizację prac oraz osiągnięte wyniki i sposoby ich udostępnienia czytelnikom. W charakterze wprowadzenia podano podstawowe informacje o zbiorach inkunabułów w bibliotekach Kościoła w Polsce i historii ich opracowywania.

Istotną cechą kolekcji inkunabułów w większości bibliotek kościelnych jest fakt, że składają się one z jednolitych zespołów proveniencyjnych. W niektórych przypadkach zbiory te znajdują się do dziś w instytucjach, w których zostały pierwotnie zgromadzone. Tak jest w bibliotekach niektórych klasztorów małopolskich i w Bibliotece Jasnogórskiej. Kompletowany od XV wieku zasób posiada także krakowska Biblioteka Kapitulna. W niektórych bibliotekach klasztornych przechowuje się historyczne księgozbiory z bibliotek wielu placówek danego zgromadzenia³. Biblioteki seminaryjne stanowią schronienie dla części zbiorów pochodzących ze skasowanych klasztorów oraz z kolekcji utworzonych w różnych instytucjach kościelnych⁴. Przykładowo Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie posiada inkunabuły ze zniesionych w XIX wieku klasztorów wielkopolskich, także Biblioteka Wyższego Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Warszawie posiada zbiory ze zlikwidowanych klasztorów, w tym dawną bibliotekę warszawskich misjonarzy⁵. W bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego (WSD) we Włocławku znajdują się książki z klasztorów zamkniętych przez władze rosyjskie w drugiej połowie XIX wieku, w tym kolekcje bernardynów z Warty, Koła i Kalisza oraz paulinów z Wieruszowa. Są także biblioteki kościelne, których inkunabuły wykazują zróżnicowane proveniencje. Przykładem jest tu Biblioteka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (KUL).

³ Biblioteka Kolegium Filozoficzno-Teologicznego Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie i Biblioteka Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie.

⁴ Np. Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” posiada kolekcje pochodzące z kolegiaty w Dobrym Mieście, Warmińskiego Archiwum Biskupiego we Fromborku, bibliotek parafialnych i dekanalnych; J. Obłąk, Z. Jaroszewicz-Pieresławcew, J. Wojtkowski, *Katalog inkunabułów Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” w Olsztynie*, Olsztyn 2007, s. 6-7.

⁵ M. Osuch, *Pozyskiwanie inkunabułów przez biblioteki klasztorne w XVIII-wiecznej Warszawie na przykładzie sześciu druków popijarskich i pomisjonarskich pochodzących ze zbiorów Józefa Andrzeja Zatuskiego*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 123 (2024), s. 385.

W Polsce inkunabuły należą do zbiorów ponad osiemdziesięciu bibliotek kościelnych: kapitulnych, seminaryjnych, uniwersyteckich i klasztornych⁶. Obecnie za sprawą odkryć nowych egzemplarzy, zakupów, darowizn i zmian organizacyjnych liczba ta mogła się nieznacznie zmienić. Wielkość zbiorów jest bardzo zróżnicowana: od ponad 1000 do jednego woluminu. Największe kolekcje, liczące ponad 1000 egzemplarzy, znajdują się w posiadaniu Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu, Biblioteki Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie, Biblioteki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Dla porównania warto zaznaczyć, że do owej grupy potentatów należą trzy biblioteki państwowe: Biblioteka Jagiellońska (3666), Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego i Biblioteka Narodowa. Dwie biblioteki kościelne mają ponad 500 inkunabułów, mianowicie Biblioteka Prowincji oo. Bernardynów w Krakowie i Wyższe Seminarium Duchowne w Pelplinie. Spośród bibliotek państwowych zasób podobnej liczebności zgromadziła PAN Biblioteka Gdańska. W jedenastu księżnicach kościelnych znajduje się ponad 100 druków piętnastowiecznych. Są to biblioteki: dominikanów w Krakowie, seminarium w Olsztynie, kapitulna w Krakowie, karmelitów trzewickowych w Krakowie, diecezjalna w Sandomierzu, kanoników regularnych w Krakowie, cystersów w Mogile, seminarium w Lublinie, paulinów na Jasnej Górze, franciszkanów w Poznaniu i w Krakowie.

Biblioteki kościelne w Polsce zgromadziły około 8 tys. inkunabułów na mniej więcej 25 tys. znanych egzemplarzy, co stanowi 32 proc. zbiorów krajowych. Wśród owych 8 tys. znajdują się książki unikatowe w skali światowej. Na pierwszym miejscu można wymienić polonicum bibliograficzne *Breviarium Warmiense* (Nürnberg, Georg Stuchs, [non

⁶ Ostatnie całościowe opracowanie wymienia osiemdziesiąt dwie biblioteki kościelne posiadające inkunabuły; zob. *Incunabula quae in bibliothecis Poloniae asservantur* (dalej: IBP), t. 2, composuerunt M. Bohonos, M. Spandowski, E. Szandorowska, moderante Alodia Kawecka-Gryczowa, Wratislaviae 1993, s. XVI. Tom drugi zawiera także wykaz inkunabułów utraconych podczas II wojny światowej, w tym pokazną listę strat instytucji kościelnych. W tomie drugim podano dane uwspółcześnione w porównaniu z informacjami z tomu pierwszego *Incunabula quae in bibliothecis Poloniae asservantur*, t. 1, moderante A. Kawecka-Gryczowa, composuerunt M. Bohonos, E. Szandorowska, Wratislaviae 1970. Zrezygnowano z publikacji tomu trzeciego, który w planach A. Kaweckiej-Gryczowej miał rejestrować proveniencje inkunabułów.

post 1497]) ze zbiorów olsztyńskiego „Hosianum”⁷. Wśród unikatów są tzw. prognostyki, których przetrwaniu nie sprzyjało przeznaczenie na jednoroczną lekturę. W Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie znajdują się np. *Fragmenta prognostici ad annum 1493* Baptisty Pia-siusa [Cremona, Carolus de Darleriis, ca. 1492]⁸, a także *Prognosticon* Johannea Virdunga [Leipzig, Conrad Kachelofen, ca. 1498-1499?]⁹. Inne unikaty to druki szkolne niszczone wskutek zaczytania. W Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie przechowuje się *Vocabula pro juvenibus* [Leipzig, Conrad Kachelofen, ok. 1489-1497]¹⁰. Biblioteka Kapitulna we Wrocławiu posiada *Passio Pragensium* [Leipzig, Marcus Brandis, post 1 X 1483]¹¹.

Zręby polskiej inkunabulistyki – obok pionierskiego dzieła *Bibliograficznych ksiąg dwoje* Joachima Lelewela¹² – współtworzył katalog inkunabułów Biblioteki Kapitulnej w Krakowie ks. Ignacego Polkowskiego wydany w 1887 roku¹³. Kolejne katalogi ogłosili drukiem: o. Gerard Kowalski¹⁴, ks. Kamil Kantak¹⁵ oraz ks. Leon Formanowicz¹⁶. Katalog ks. Formanowicza został opracowany zgodnie z najnowocześniejszymi wówczas metodami przyjętymi w centralnym katalogu inkunabułów *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* (GW) opracowywanym w bawarskiej Staatsbibliothek. Propozycję zasad katalogowania inkunabułów opracowaną przez Kommission für den Gesamtkatalog der Wiegendrucke przedstawiono w 1910 roku, natomiast pierwszy tom GW ukazał się w 1925 roku. Ks. Formanowicz uwzględnił także cechy indywidualne egzemplarzy: oprawy, oznaczenia własnościowe, ślady lektury. Publikacja okazała się pracą wzorcową na tyle, że zdaniem M. Spandowskiego „zde-

⁷ IBP 1289; J. Obląk, Z. Jaroszewicz-Pieresławcew, J. Wojtkowski, *Katalog inkunabułów*, poz. 69.

⁸ IBP 4430.

⁹ IBP 5672.

¹⁰ IBP 4430.

¹¹ IBP 4171.

¹² J. Lelewel, *Bibliograficznych ksiąg dwoje*, t. 1-2, Wilno 1823-1826.

¹³ I. Polkowski, *Dwieście najstarszych inkunabułów z Biblioteki Kapitulnej Krakowskiej od roku 1462-1500*, Kraków 1887.

¹⁴ G. Kowalski, *Katalog inkunabułów biblioteki opactwa mogińskiego oraz katalog inkunabułów biblioteki klasztoru Cystersów w Szczyrzycu*, Kraków 1915.

¹⁵ K. Kantak, *Spis książek z XV wieku Książnicy Seminarjum Duchownego w Poznaniu*, cz. 1, Poznań 1918.

¹⁶ *Katalog inkunabułów Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie*, z. 1 [Spis alfabetyczny], opr. L. Formanowicz, Poznań 1939.

cydowana większość publikowanych później katalogów poszczególnych bibliotek powtarza ten wzorzec w mniej lub bardziej udany sposób”¹⁷.

Biblioteki kościelne miały także udział w powstaniu nowoczesnej bibliografii polskiej i jej epokowego dzieła: *Bibliografii polskiej* Estreicherów, w której zarejestrowano inkunabuły biblioteki kapitulnej w Krakowie, seminariów w Poznaniu i Warszawie, biblioteki kapitulnej w Poznaniu oraz karmelitów we Lwowie. Informacje o inkunabułach ze zbiorów kościelnych sąsiadują w *Bibliografii polskiej* z zapisami o zasobach Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Czartoryskich, Biblioteki Kórnickiej oraz Ossolineum.

W dwudziestoleciu międzywojennym kustosze bibliotek kościelnych podejmowali także inicjatywy biblioteczne instytucji państwowych. Kazimierz Piekarski w *Inwentarzu inkunabułów bibliotek polskich* uwzględnił zbiory sześciu bibliotek kościelnych na ogólną liczbę dwunastu bibliotek, których zbiory zostały ujęte w publikacji¹⁸. Były to biblioteki: augustianów w Krakowie, kamedułów z Bielan pod Krakowem, karmelitów trzewickowych w Krakowie i we Lwowie, katedry lwowskiej, kościoła św. Marka w Krakowie. W różnych bibliotekach można natrafić na ślady tego wybitnego badacza (spisy starych druków, korespondencja, notatki). Warto byłoby poszukać ich w sposób systematyczny i zebrać materiał do omówienia działalności i warsztatu tego wybitnego bibliotekarza.

Tak jak przed wojną prace powojenne rozwijano w dwóch kierunkach: wznowiono ogólnokrajową rejestrację oraz katalogowanie poszczególnych zasobów. W Bibliotece Narodowej podjęto na nowo prace nad katalogiem centralnym, który opracowywano we współpracy z innymi bibliotekami. W Archiwum Biblioteki Narodowej znajduje się dokumentacja tej pracy, w tym obfita korespondencja z bibliotekarzami obejmująca ustalenia merytoryczne i organizacyjne. Przeprowadzone z autopsji badania z wykorzystaniem bogatej literatury przedmiotu pozwoliły na opracowanie precyzyjnych opisów bibliograficznych i wykrycie szeregu wariantów wydawniczych.

W 1961 roku Alodia Kawecka-Gryczowa opublikowała artykuł omawiający stan i organizację opracowania inkunabułów w Polsce na tle

¹⁷ M. Spandowski, *Uwagi o polskich katalogach inkunabułów*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 37-38 (2006), s. 356.

¹⁸ K. Piekarski, *Inwentarz inkunabułów bibliotek polskich*, serja pierwsza, Kraków 1925.

bibliotekarstwa europejskiego¹⁹. Data publikacji nie była przypadkowa. Po powojennej przerwie zintensyfikowano starania o kontynuację ogólnoswiatowej bibliografii druków piętnastowiecznych pt. *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*. Na międzynarodowej konferencji zorganizowanej w 1959 roku w berlińskiej Deutsche Staatsbibliothek potwierdzono celowość kontynuacji prac nad GW, postanowiono utworzyć centralne ośrodki krajowe koordynujące prace nad inkunabułami i współpracę z redakcją GW. Materiały zebrane w ramach opracowania katalogów narodowych miały służyć uzupełnieniu bibliografii światowej. W Polsce zadania centralnego ośrodka inkunabulistycznego, kontynuując przedwojenną tradycję, przyjęła Biblioteka Narodowa, która prowadziła już zaawansowane prace nad pierwszym tomem ogólnopolskiego katalogu *Incunabula quae in bibliothecis Poloniae asservantur* (IBP).

Tak nakreślona organizacja prac utrzymywała się przez blisko siedemdziesiąt lat. Zespół inkunabulistów BN współpracował z bibliotekami krajowymi stosownie do ich możliwości rozciągających się w zakresie od zaawansowanego udziału merytorycznego po udostępnienie zbiorów i życzliwą gościnność. Bogata korespondencja między Zakładem Starych Druków a bibliotekami kościelnymi zawiera wiele przykładów wzajemnego zrozumienia i zaangażowania we wspólną pracę. Prowadzenie prac katalogowych na licznie udostępnianych oryginałach umożliwiło opracowanie szeregu wariantów typograficznych zamieszczonych w IBP i do dzisiaj aktualnych.

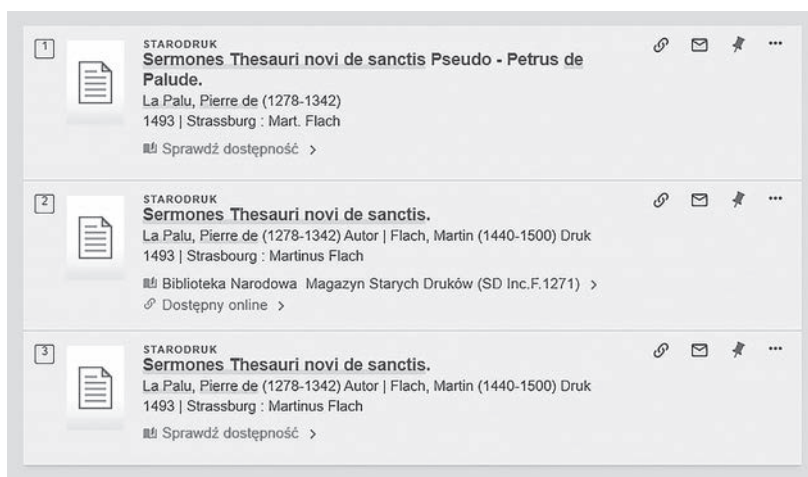
Efektem wieloletnich prac katalogowych są dwa tomy IBP prezentujące stan polskich zbiorów inkunabułów na rok 1988. Ostatnim rezultatem koordynacji działań na poziomie miejscowym i centralnym jest katalog inkunabułów „Hosianum” z 2007 roku²⁰. W 2024 roku materiały IBP zostały przekazane do Archiwum Biblioteki Narodowej, dzieląc los innych wygaszonych katalogów centralnych²¹, w tym zamkniętego centralnego katalogu starych druków²². W tym samym czasie realia krajowych prac nad inkunabułami uległy zasadniczym zmianom.

¹⁹ A. Kawecka-Gryczowa, *Kłopoty z inkunabułami*, s. 148-158.

²⁰ J. Obłąk, Z. Jaroszewicz-Pierśławcew, J. Wojtkowski, *Katalog inkunabułów*.

²¹ J. Franke, J. Woźniak-Kasperek, *Wygazanie, marginalizowanie, redukowanie? O kilku projektach bibliograficzno-katalogowych Biblioteki Narodowej*, w: *Bibliografi@. Historia, teoria, praktyka*, red. J. Franke, J. Woźniak-Kasperek, Warszawa 2016, s. 191-192.

²² *Tamże*, s. 196.

II. 1. Wyniki wyszukiwania inkunabułu w Połączonych Katalogach Biblioteki Narodowej na przykładzie dzieła Pierre'a de la Palu *Sermones Thesauri novi de sanctis* (Strassburg, Martinus Flach, 1493)

W 2018 roku w ramach budowy ogólnokrajowej sieci bibliotecznej dla bibliotek korzystających z systemu Alma wprowadzono modelowe rozwiązania w katalogowaniu²³. W zakresie inkunabułów najważniejszym elementem systemu centralnego katalogowania jest stosowanie osobnego opisu bibliograficznego dla egzemplarza (ewentualnie egzemplarzy) z każdej biblioteki, której zbiory należą do ogólnokrajowej sieci bibliotecznej. Opisy egzemplarzy z poszczególnych instytucji powinno się sporządzać według ogłoszonych w 2020 roku zasad katalogowania „wszystkich typów publikacji gromadzonych i udostępnianych w bibliotekach”²⁴, w ramach których podano jednolite wytyczne katalo-

²³ Biblioteka Narodowa, *Budowa ogólnokrajowej sieci bibliotek poprzez zintegrowany system zarządzania zasobami bibliotek*, bn.org.pl/dla-bibliotekarzy/narodowy-program-rozwoju-czytelnictwa-2.0/budowa-ogolnokrajowej-sieci-bibliotecznej-poprzez-zintegrowany-system-zarzadzania-zasobami-bibliotek, 15.05.2025. Więcej na temat tworzenia ogólnokrajowej sieci bibliotecznej: zob. Repozytorium Instytucjonalne Uniwersytetu Warszawskiego, J. Franke, *Projekt OMNIS Biblioteki Narodowej*, Warszawa 2024, repozytorium.uw.edu.pl/entities/publication/56347d88-3d7d-414f-ae7f-7a69267a6af8, 15.05.2025.

²⁴ Biblioteka Narodowa, *Nowe przepisy katalogowania. Prezentacja przed publikacją. Referat Szymona Kielpińskiego*, bn.org.pl/zapraszamy/3877-nowe-przepisy-katalogowania-prezentacja-przed-publicacja-referat-szymona-kielpinskiego.html, 15.05.2025.

gowania starodruków – bez wyodrębniania osobnych przepisów dla inkunabułów²⁵. Przepisy te wykluczają zastosowanie opisów z IBP, z którymi są zasadniczo sprzeczne²⁶. Trzecim istotnym dla opracowania inkunabułów aspektem ogólnokrajowej sieci bibliotecznej jest objęcie nią określonych instytucji. Do 2025 roku przewiduje się jej wdrożenie w 146 bibliotekach²⁷. Siłą rzeczy część bibliotek posiadających zbiory inkunabułów pozostanie poza tak zorganizowanym przedsięwzięciem. Po blisko sześćdziesięciu latach funkcjonowania ogólnokrajowego systemu współpracy między bibliotekami krajowymi, Biblioteką Narodową i redakcją GW nastąpił powrót do stanu, który A. Kawecka-Gryczowa nazwała obrazowo „rozproszkowaniem”²⁸.

Odsunięcie od głównego nurtu badań spotyka coraz więcej efektów prac prowadzonych w polskich bibliotekach, bynajmniej nie tylko kościelnych. Nowe egzemplarze (zidentyfikowane lub zakupione) częstokroć nie widnieją w GW ani w drugiej bibliografii światowej, *Inkunabula Short Title Catalogue* (ISTC)²⁹. W katalogach zagranicznych częstokroć nieobecne są również efekty prac digitalizacyjnych, na czele z imponującym projektem zeskanowania niemal wszystkich inkunabułów Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu³⁰. Użytkownicy międzynarodowych katalogów nie otrzymują również informacji o woluminach zdigitalizowanych w kolekcji inkunabułów Biblioteki Wyż-

²⁵ Wydawnictwo biblioteki przygotowuje ich publikację w formie książkowej; zob. Biblioteka Narodowa, *Nowe przepisy katalogowania – relacja z seminarium*, bn.org.pl/aktualnosci/3895-nowe-przepisy-katalogowania---relacja-z-seminarium.html, 15.05.2025. Zob. też *Sprawozdanie Biblioteki Narodowej za rok 2020*, opr. M. Kozłowska, Warszawa 2021, s. 38.

²⁶ Kluczową zmianą jest wprowadzenie wytycznej „bierz, co widzisz” oraz zalecenie, że „opis powinien być możliwie szczegółowy”. Konsekwencją tych decyzji są generalne zasady w zakresie stref wydania, adresu wydawniczego i opisu fizycznego: 2.3 Podstawowym źródłem danych dla strefy tytułu i oznaczenia odpowiedzialności jest strona tytułowa lub jej substytut. 4.3 Podstawowym źródłem danych dla strefy adresu wydawniczego (strefy publikacji, produkcji, dystrybucji itp.) jest strona tytułowa lub jej substytut, lub kolofon. 5. Strefa opisu fizycznego obejmuje: określenie objętości druku, oznaczenie ilustracji. Zob. Biblioteka Narodowa, *Przepisy katalogowania. Starodruki*, przepisy.bn.org.pl/przepisy-katalogowania/starodruki, 15.05.2025.

²⁷ *Budowa ogólnokrajowej sieci bibliotek*.

²⁸ A. Kawecka-Gryczowa, *Kłopoty z inkunabulami*, s. 149.

²⁹ Opracowanie zbiorów przynosi znaczące odkrycia nowych inkunabułów; zob. J. Łukaszewski, *Inkunabuly odnalezione w trakcie inwentaryzacji zasobu Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie*, w: *Książka dawna i jej właściciele*, red. D. Sidorowicz-Mulak, A. Franczyk-Cegła, t. 1, Wrocław 2017, s. 239-268.

³⁰ Biblioteka cyfrowa Silesia Sacra zawiera łącznie ponad 2400 pozycji, w tym niemal wszystkie inkunabuly w posiadaniu Biblioteki Kapitulnej – a jest to jedna z największych kolekcji druków piętnastowiecznych w Polsce. Zob. Silesia Sacra, silesiasacra.pl, 15.05.2025.

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
sprawdź dostępność w tej bibliotece

Szczegóły

Tytuł	Sermones Thesauri novi de sanctis Pseudo - Petrus de Palude.
Twórca	La Palu, Pierre de (1278-1342) >
Opis fizyczny	2°.
Wydawca	Strassburg : Mart. Flach
Data publikacji	1493
Uwaga	C 5428. IBP 4374. LT - . ST 160.
Forma i typ	Książki Starodruki
Język	łacina

Biblioteka Narodowa
W: Magazyn Starych Druków ; SD Inc.F.1271
(egzemplarze: 1, dostępne: 1, zamówienie: 0)

Szczegóły

Tytuł	Sermones Thesauri novi de sanctis.
Twórca	La Palu, Pierre de (1278-1342) Autor > Flach, Martin (1440-1500) Druk >
Opis fizyczny	265 kart ; 2°.
Wydawca	Strasbourg : Martinus Flach
Data publikacji	1493
Uwaga	C 5428. IBP 4374. BN 15 782.
Forma i typ	Starodruki Książki
Język	łacina

Uniwersytet Jagielloński
sprawdź dostępność w tej bibliotece

Szczegóły

Tytuł	Sermones Thesauri novi de sanctis.
Twórca	La Palu, Pierre de (1278-1342) Autor > Flach, Martin (1440-1500) Druk >
Opis fizyczny	2°.
Wydawca	Strassburg : Martinus Flach
Data publikacji	1493
Uwaga	Opis wg IBP: GW online, GW M41815 ISTC online, ip00516000 IBP. 4374
Forma i typ	Starodruki Książki
Temat	Chrześcijaństwo > Rok liturgiczny > Święci i błogosławieni >
Gatunek	Kazania Kazania o świętych
Dziedzina i ujęcie	Religia i duchowość
Język	łacina

Il. 2. Opisy bibliograficzne inkunabuły w Połączonych Katalogach Biblioteki Narodowej na przykładzie dzieła Pierre'a de la Palu *Sermones Thesauri novi de sanctis* (Strassburg, Martinus Flach, 1493)

szezo Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” w Olsztynie, dostępnej w Warmińsko-Mazurskiej Bibliotece Cyfrowej³¹, o zasobach Biblioteki Cyfrowej Armarium zawierającej kopie cyfrowe inkunabułów ze zbiorów krakowskich dominikanów³² i o cyfrowej Bibliotece Diecezjalnej w Sandomierzu³³.

W przeciwieństwie do prac w wymiarze ogólnokrajowym wykluczenie to nie dotknęło katalogowania na poziomie lokalnym ani współpracy niektórych bibliotek. Wyniki prac realizowanych w poszczególnych bibliotekach lub grupach bibliotek kościelnych publikowano w postaci drukowanych katalogów oraz wprowadzano opisy do baz internetowych. Pierwszy powojenny katalog inkunabułów należących do bibliotek kościelnych miał znaczenie symboliczne, stanowił bowiem rekonstrukcję zniszczonego podczas wojny drugiego zeszytu katalogu inkunabułów Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie autorstwa Formanowicza³⁴. Następnie ukazało się jeszcze kolejnych dziesięć katalogów drukowanych. Opracowano w nich inkunabuły następujących ksiąźnic (w kolejności chronologicznej publikowania katalogów): Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie (zespół seminaryjny)³⁵, Biblioteki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego³⁶, Biblioteki Kapituły Metropolitalnej w Krakowie³⁷, biblioteki reformatów w Przemyślu³⁸, biblioteki kapucynów w Krakowie³⁹, kamedułów na podkrakowskich Bielanych⁴⁰, Biblioteki

³¹ Warmińsko-Mazurska Biblioteka Cyfrowa, wmbc.olsztyn.pl/dlibra/collectiondescription/ 35, 15.05.2025.

³² Dominikańska Biblioteka Cyfrowa Armarium, bc.dominikanie.pl, 15.05.2025.

³³ Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu. Biblioteka Cyfrowa, bc.bdsandomierz.pl/dlibra/collectiondescription/14, 15.05.2025.

³⁴ *Rekonstrukcja drugiego zeszytu Katalogu inkunabułów Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie księdza Leona Formanowicza*, opr. J. Wojtkowski, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 18 (1969), s. 81-124.

³⁵ J. Rył, *Katalog inkunabułów zespołu seminaryjnego Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 25 (1972), s. 115-208.

³⁶ M. Kunowska, *Katalog inkunabułów Biblioteki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 36 (1978), s. 105-142.

³⁷ K. Antosiewicz, *Katalog inkunabułów Biblioteki Kapituły Metropolitalnej w Krakowie*, „Analecta Cracoviensia” 12 (1980), s. 333-482.

³⁸ R. Nir, *Inkunabuły w Bibliotece OO. Reformatorów w Przemyślu*, „Studia Theologica Varsoviensia” 16,2 (1978), s. 259-268.

³⁹ Tenże, *Inkunabuły w Bibliotece OO. Kapucynów w Krakowie*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 11 (1983), s. 307-313.

⁴⁰ Tenże, *Inkunabuły w Bibliotece OO. Kamedułów na Bielanych pod Krakowem*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 11 (1983), s. 314-336.

Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie⁴¹, Biblioteki Opactwa Cystersów w Szczyrzycu⁴², Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” w Olsztynie⁴³, Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie⁴⁴ oraz biblioteki paulinów na Jasnej Górze i na krakowskiej Skałce⁴⁵.

Struktura i zawartość opisów różnią się w zależności od rodzaju i przeznaczenia bibliografii bądź katalogu. W *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* stosuje się przepisy opracowane specjalnie na potrzeby centralnej bibliografii druków piętnastowiecznych. Opis umożliwia precyzyjną identyfikację jednostek bibliograficznych oraz ich wyposażenia typograficznego. Drugi z centralnych katalogów, *Incunabula Short Title Catalogue*, zbiera informacje z literatury bibliograficznej. Katalogi krajowe, w tym polskie IBP, podają lokalizację egzemplarzy, których opis bibliograficzny ogranicza się do podstawowych informacji. Ta sama zasada obowiązuje w katalogach poszczególnych bibliotek skupionych na opisie cech nabytych egzemplarzy.

Jadwiga Rył opublikowała katalog inkunabułów biblioteki seminarium duchownego włączonej w latach trzydziestych XX wieku do Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie⁴⁶. Zastosowany przez autorkę schemat katalogu wykorzystywała większość autorów późniejszych prac tego rodzaju, dlatego warto w tym miejscu go omówić. Wstęp zawiera historię kolekcji, jej charakterystykę oraz metody opracowania. Opis bibliograficzny przyjęto za IBP. W cytacie bibliograficznej wykorzystano podstawowe bibliografie inkunabułów służące do identyfikacji jednostek wydawniczych⁴⁷ oraz katalogi polskie. W opisach egzem-

⁴¹ J.M. Marszałska, *Katalog inkunabułów Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie*, Tarnów 1997.

⁴² Taż, *Katalog inkunabułów Biblioteki Opactwa OO. Cystersów w Szczyrzycu*, Kraków – Tyniec 2002.

⁴³ J. Obłąk, Z. Jaroszewicz-Pieresławcew, J. Wojtkowski, *Katalog inkunabułów*.

⁴⁴ J. Tondel, *Inkunabuły w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie*, Toruń 2007.

⁴⁵ J. Łuniewski, *Inkunabuły w zbiorach paulinów polskich. Katalog i opracowanie*, Katowice 2023.

⁴⁶ J. Rył, *Katalog inkunabułów zespołu seminaryjnego*.

⁴⁷ W. Copinger, *Supplement to Hain's Repertorium bibliographicum*, cz. 1-2, Berlin 1926; *Einblattdrucke des XV. Jahrhunderts. Ein bibliographisches Verzeichnis*, Halle a. S. 1914; L. Hain, *Repertorium bibliographicum in quo libri omnes ab arte typographica inventa usque ad annum MD typis expressi, ordine alphabetico vel simpliciter enumerantur vel accuratius recensentur*, t. 1-2, Stuttgartia 1826-1838; *Nachträge zu Hain's Repertorium bibliographicum und seinen Fort-*

plarzy autorka dążyła do możliwie dokładnego uwzględnienia cech indywidualnych woluminów: proveniencji, zdobień, gloss i zapisów, defektów, opraw i adligatów. Zapisy proveniencyjne podano *in crudo*, określając także przybliżony czas powstania tekstów niedatowanych. Opisy opraw zawierają materiał, z którego wykonano okładziny, oraz informację o ewentualnych zdobieniach i technice ich wykonania. Aparat naukowy składa się z indeksów: topograficznego drukarzy i nakładców, konkordancji numerów katalogu i numerów bibliograficznych oraz numerów katalogu i sygnatur inkunabułów, indeksu proveniencji i wykazu inkunabułów zawierających różnego rodzaju zapisy (ceny, glossy polskie, glossy niemieckie, słowniki i inne). W indeksie proveniencji zamieszczono osobny spis literatury wykorzystanej do identyfikacji dawnych właścicieli, a także krótkie charakterystyki osób i instytucji, w posiadaniu których znajdowały się niegdyś skatalogowane inkunabuły. Tak opracowany katalog przynosi informacje ze wszystkich obszarów badawczych nad dawną książką: bibliograficznych, dotyczących czytelnictwa i dziejów bibliotek. Najskromniej przedstawiają się opisy tegumentologiczne, ograniczone do najbardziej podstawowych danych. Niemniej mimo ich lakoniczności stanowią one ważną podstawę dalszych prac oparoznawczych. Z niewielkimi modyfikacjami (osobny wykaz nakładców) opisaną strukturę przyjęli: Maria Kunowska w katalogu inkunabułów Biblioteki KUL, s. Klara Antosiewicz w katalogu inkunabułów krakowskiej Biblioteki Kapitulnej, ks. Roman Nir w katalogach inkunabułów z biblioteki reformatów w Przemyśle oraz kapucynów i kamedułów krakowskich, Jolanta M. Marszałska w katalogach inkunabułów z biblioteki seminaryjnej w Tarnowie oraz w klasztorze Cystersów w Szczyrzycu, bp Julian Wojtkowski w katalogu biblioteki olsztyńskiego „Hosianum”.

Wyjątkowy charakter ma katalog inkunabułów biblioteki seminaryjnej w Pelplinie opracowany przez Janusza Tondela. Opis cech nabytych druków piętnastowiecznych został w tej pracy znacząco rozbudowany. Wstęp do katalogu to monograficzne omówienie historii kolekcji, opraw i proveniencji, które we wcześniejszej literaturze omawiano w ogólnych zarysach. Rozbudowane opisy opraw, ze szczególnym uwzględnieniem

setzungen als Probe des Gesamtkatalogs der Wiegendrucke, Leipzig 1910; D. Reichling, *Appendices ad Hainii-Copingeri Repertorium bibliographicum. Additiones et emendationes*, Fasc. 1-6: *Indoces fasciculorum*, Monachii 1905-1911; *Supplementum*, Monachii 1914.

wycisków, posłużyły do identyfikacji warsztatów introligatorskich. Katalog ten wyróżnia się także wyjątkową formą edytorską. Zawiera liczne ilustracje służące jako cenny materiał warsztatowy, zwłaszcza do badań oprawoznawczych.

Dziesięć powojennych katalogów drukowanych objęło jedną z czterech największych kolekcji krajowych liczących ponad 1000 inkunabułów, mianowicie kolekcję Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie (zespół seminaryjny oraz biblioteka kapitulna według stanu przedwojennego). Z dwóch bibliotek posiadających ponad 500 egzemplarzy katalog ma biblioteka seminarium w Pelplinie. Z czternastu bibliotek, w których znajduje się ponad 100 inkunabułów, katalogi drukowane ma sześć bibliotek kościelnych⁴⁸.

Opracowanie katalogowe objęło też zbiory utracone. Na podstawie rejestracji Kazimierza Piekarskiego opisano zaginiony zasób druków piętnastowiecznych Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku⁴⁹. Rekonstrukcja ta objęła opis cech indywidualnych egzemplarzy, co poszerzyło stan wiedzy w stosunku do rejestracji strat wojennych w IBP, gdzie podano dane bibliograficzne. Pole do dalszych badań nad utraconymi inkunabułami z księżnic kościelnych pozostaje nadal szerokie: ponad 140 inkunabułów utraciła biblioteka seminaryjna w Pelplinie, ok. 100 seminarium we Włocławku, trzydzieści pięć zaś Biblioteka Archidiecezjalna w Poznaniu⁵⁰.

Komputeryzacja, a następnie cyfryzacja katalogów bibliotecznych stworzyły bibliotekom kościelnym nowe możliwości opracowania i udostępniania zbiorów. Omówienie historii przenoszenia katalogów kościelnych do Internetu wymagałoby osobnego artykułu, stąd w tym miejscu przedstawiono ich stan obecny. Skatalogowanie inkunabułów w bazach online nie jest jeszcze powszechne w bibliotekach kościelnych, niemniej wiele seminariów i klasztorów wprowadziło już do Internetu informacje o swych zasobach najstarszych druków. W większości przypadków opisy sporządzono zgodnie z instrukcją opracowaną w Centrum NUKAT, odrębną od przepisów dla druków

⁴⁸ Biblioteka Jasnogórska, biblioteka „Hosianum” w Olsztynie, Biblioteka Kapitulna w Krakowie, Biblioteka WSD w Tarnowie, Biblioteka KUL i Biblioteka oo. Cystersów w Mogile.

⁴⁹ J. Marszałska, W. Graczyk, *The Lost Collection of Incunabula of the Seminary Library in Płock*, Warszawa 2023.

⁵⁰ IBP, t. 1, s. XXXI.

z XVI-XVIII wieku⁵¹. Wynikająca stąd jednolitość metadanych stanowi duże ułatwienie dla użytkowników katalogów. Jednolitość opisów bibliograficznych pozwala wielu bibliotekom kościelnym prezentować informacje o swoich zasobach w dwóch bazach ogólnokrajowych: w Centralnym Katalogu Bibliotek „Fides”⁵² obejmującym instytucje kościelne oraz w Narodowym Uniwersalnym Katalogu Centralnym (NUKAT), do którego należą państwowe i kościelne biblioteki naukowe. Spośród bibliotek o największych zbiorach inkunabułów opisy druków piętnastowiecznych wprowadziły do katalogu „Fides” i NUKAT: Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej, Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu, Biblioteka Główna Prowincji św. Franciszka z Asyżu Zakonu Braci Mniejszych (Franciszkanów) oraz Biblioteka Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu. Zdigitalizowane inkunabuły ze zbiorów bibliotek należących do katalogu „Fides” dostępne są w Księgozbiornie Wirtualnym Federacji „Fides”⁵³. Obiekty te wyszukiwane są także poprzez Federację Bibliotek Cyfrowych⁵⁴. Poprzez tę samą multiwyszukiwarkę można dotrzeć do inkunabułów w Bibliotece Cyfrowej KUL⁵⁵.

W katalogach „Fides” i NUKAT stosuje się zasady opisu przyjęte w IBP i odpowiadające w kluczowych punktach metodom stosowanym w katalogach międzynarodowych. Przyjmowany jest jeden wspólny opis bibliograficzny dla wszystkich egzemplarzy poszczególnych tytułów, osobne zaś opisy otrzymują poszczególne egzemplarze (il. 3). Druki piętnastowieczne są katalogowane według odpowiednich przepisów, odmiennych od zasad dla druków późniejszych. Opisy bibliograficzne wykorzystują ujednolicone formy tytułu i adresu wydawniczego zamiast odpisywania ich *in crudo* (po taką formę tytułu i adresu wydawniczego czytelnika odsyła się do GW). Nie wszystkie biblioteki kościelne należą do katalogu Federacji Bibliotek Kościelnych, prezentują zatem swe zbiory w samodzielnych katalogach. Najważniejszym przykładem jest

⁵¹ *Opis inkunabułów w katalogu NUKAT*, opr. H. Mieczkowska, konsult. M. Spandowski, Warszawa 2010, centrum.nukat.edu.pl/images/files/ustalenia/bibliograficzne/021_inkunabuły_2010.pdf, 15.05.2025.

⁵² Centralny Katalog Bibliotek „Fides”, katalog.fides.org.pl, 15.05.2025.

⁵³ Księgozbiór Wirtualny Federacji „Fides”, digital.fides.org.pl/dlibra, 15.05.2025.

⁵⁴ Federacja Bibliotek Cyfrowych, fbc.pionier.net.pl, 15.05.2025.

⁵⁵ Biblioteka Cyfrowa KUL, dlibra.kul.pl/dlibra, 15.05.2025.

Biblioteka Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie (il. 4)⁵⁶. Przeszukiwanie zasobów inkunabułów wszystkich bibliotek kościelnych Polsce możliwe jest jedynie poprzez zagraniczne katalogi podające lokalizację egzemplarzy: GW, *Incunabula Short Title Catalogue*⁵⁷ i *Universal Short Title Catalogue*⁵⁸. Podawane w nich dane są jednak niepełne, gdyż nie uwzględniają nowo odkrytych ani nowo pozyskanych woluminów.

Summa angelica de casibus conscientiae / Cum additione Hieronymi Tornieli.

Autor: Anioł Carletti z Chivasso (błogosławiony, 1411-1495) [Autor] Q

Współtwórca(-y): Tornieli, Girolamo, (14...-1508) [Wydawca] Q | Nicolaus von Frankfurt, (14...-po 1516) [Druk] Q

Rodzaj materiału: Tekst

Szczegóły wydania: Venezia : Nicolaus de Francofordia, 30 X 1487.

Place of publication: Włochy Wenecja.

Opis: 4°

Typ zawartości: Tekst Tryb odtwarzania: Bez urzędzenia pośredniczącego Typ nośnika: Wolumin

Provenances: Roxolanus, Mikołaj ; Klasztor Bernardynów (Radom) .

Tematy: Chrześcijaństwo Q | Etyka Q | Filozofia średniowieczna Q

Rodzaj/forma: Komentarz Q

Discipline: Religia i duchowość Q | Filozofia Q

Zasoby online: Kliknij tutaj, aby uzyskać dostęp online

Dostępne także w postaci elektronicznej.

Egzemplarze (4)

Uwagi (8)

Autor według IBP.

GW, 1925 (8°)

IBP, 351

Dostępne także w postaci elektronicznej.

Biblioteka Diecezjalna Sandomierz 000273 Liber isti deputat[us] p[ro] libraria Radomiensis [...] frem Nicolau Roxolanum [...] 1581 [pierwsza k.]; 133 [grzbiet].

Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej Inc. 283 1. Iste codicellus est conessus pro loco Tharnoviensi per fratrem Michaelen de ibidim [XVI w.]; 2. Pro cella Patris Guardiani loci Tharnoviensis [XVI w.]

Biblioteka Diecezjalna Sandomierz 000273 Deska, skóra ciemna, dwie zapinki. Ramki strychowane, tłoczenia (monogram IHS, motywy roślinne i geometryczne).

Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej Inc. 283 deski, sk. brąz., tłocz. śl., klamry.

Il. 3. Opis bibliograficzny i opisy cech indywidualnych inkunabułów w Centralnym Katalogu Bibliotek „Fides” na przykładzie dzieła Angelusa de Clavasio *Summa angelica de casibus conscientiae* (Venezia, Nicolaus de Frankfordia, 30 X [30 X 1487] 1487)

⁵⁶ Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie, archiwum.archidiecezja.pl/pl/biblioteka/katalog-on-line-starodruki.html, 15.05.2025.

⁵⁷ Incunabula Short Title Catalogue, data.cerl.org/istc, 15.05.2005.

⁵⁸ Universal Short Title Catalogue, ustc.ac.uk, 15.05.2025.

Hasło		symbol	sygnatura	volumen
Inkunabul		Inc.	412	
autor		współautor		
Meffreth / Petrus Meffordis z Lipska (?), (XV w.).		-		
tytuł				
Sermones Meffreth al[ia]s Ortulus regine de tempore Pars Hyemalis.				
tytuł serii				
-				
tłumacz		wydawca		
-		[Berthold Ruppel = drukarz Sermonum Meffreth]		
miejsce wydania			rok wydania	dawne sygn.
[Basileae / Basel / Bazylea]			[1488 ca]	-
format	karty lub strony	wymiary w mm		Język
8°	204 nlb. k.	317 x 222 x 80		
dedykacje		defekty		
-		Uszkodzona oprawa (brak grzbietu), pokrycie uszkodzone, częściowo uzupełnione innym rodzajem skóry. Początkowe k. uszkodzone, k. 1 luźna.		
pieczętki		oprawa		
-				
głosy		grafika		
Bardzo liczne, kilku rąk, łac., m.in. ręką Pawła z Zalesia.		-		

II. 4. Opis bibliograficzny i cech indywidualnych inkunabułu w katalogu Biblioteki Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie na przykładzie książki Meffretha *Sermones de tempore* [Basel, Berthold Ruppel, ok. 1488]

Integrację danych o inkunabułach w zbiorach polskich umożliwia również intensywnie rozwijana baza Material Evidence in Incunabula (MEI) prowadzona – podobnie jak zintegrowany z nią ISTC – przez Consortium of European Research Libraries⁵⁹. Poza zamieszczeniem informacji o proveniencjach egzemplarzy w zbiorach krajowych otwiera ona szerokie perspektywy badawcze w zakresie rekonstrukcji kolekcji historycznych. W okresie kasat fragmenty zbiorów kościelnych przekazywano do bibliotek Niemiec i Austrii, gdzie dziś mogą połączyć się w MEI ze zbiorami, które pozostawiono w Polsce. Instrukcja katalogowania w MEI zostanie niebawem udostępniona w języku polskim. Obecnie do MEI wprowadza się opisy inkunabułów z dziewięciu biblio-

⁵⁹ Material Evidence in Incunabula, data.cerl.org/mei, 15.05.2005.

tek kościelnych w Polsce⁶⁰. Odpowiednikiem MEI, obejmującym także druki późniejsze, jest przygotowywana do uruchomienia Polska Baza Proweniencyjna⁶¹. Artykuł Doroty Sidorowicz-Mulak o Proweniencyjnej Grupie Roboczej został opublikowany w czasopiśmie „Fides”⁶². Nie trzeba więc w tym miejscu ponownie pisać o zaletach i perspektywach koordynacji w zakresie opracowania proveniencji, będących jednym z kluczowych aspektów katalogowania inkunabułów.

Poza katalogami inkunabuły w zbiorach kościelnych opisywano także w pracach z zakresu bibliologii historycznej. Część z nich zawiera opracowanie cech indywidualnych egzemplarzy należących do bibliotek, które nie posiadają jeszcze własnych katalogów inkunabułów⁶³. Zbiory inkunabułów w bibliotekach kościelnych służyły także jako materiał źródłowy licznych artykułów traktujących o zagadnieniach szczegółowych, jak oprawy czy dodatki rękopiśmienne⁶⁴. Kolekcje inkunabułów w bibliotekach kościelnych są także przedmiotem dalszych

⁶⁰ Biblioteka karmelitów w Krakowie, biblioteka „Hosianum” w Olsztynie, biblioteka WSD w Pelplinie, biblioteka opactwa Cystersów w Szczyrzycu, biblioteka benedyktynów w Tyńcu, biblioteka seminarium w Warszawie, biblioteka seminarium we Włocławku, Biblioteka Kapituła wrocławskiej, Biblioteka Katedralna w Zamościu; zob. Consortium of European Research Libraries, *Poland*, cerl.org/resources/mei/about/libraries#poland, 15.05.2005.

⁶¹ Strukturę i sposób korzystania z bazy przedstawili Martyna Osuch i Wojciech Kordyżon (Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie) w referacie *Prace na Polską Bazę Proweniencyjną w środowisku cyfrowym CERL: model danych i rozwój interfejsu* na VIII Spotkaniu Roboczym Proweniencyjnej Grupy Roboczej 30 września 2024 roku w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu.

⁶² D. Sidorowicz-Mulak, *Proweniencyjna Grupa Robocza*, „Fides. Rocznik Bibliotek Kościelnych” 30,57 (2024), s. 153-161.

⁶³ Z najnowszych prac: zob. np. S. Sulecki, *Księgozbiór klasztoru karmelitów na Piasku w Krakowie*, Kraków 2014; tenże, *Inkunabuły kapituły katedralnej lwowskiej w zbiorach biblioteki karmelitów na Piasku w Krakowie*, w: *Książka dawna i jej właściciele*, s. 269-285; I. Pietrzkiewicz, *Biblioteka kanoników regularnych w Krakowie w XV i XVI wieku*, Kraków 2003; B. Góra, *Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie 1828-2000*, Kraków 2007; B. Iwańska-Cieślak, *Biblioteka kapituły katedralnej we Włocławku*, Bydgoszcz 2013; J. Partyka, *Historyczny księgozbiór kamedułów eremitów z krakowskich Bielan. Spojrzenie na kulturę materialno-duchową polskich kamedułów*, Tyniec 2017.

⁶⁴ Z nowszych publikacji: zob. P. Błazewicz, *Oprawy inkunabułów Biblioteki Kolegiackiej w Dobrym Mieście*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 57,1 (2009), s. 93-106; T. Garwołiński, *Oprawa kłocka inkunabułów z księgozbioru biskupa Łukasza Watzenrodego w zbiorach Biblioteki „Hosianum” w Olsztynie. Z badań nad dorobkiem introligatora toruńskiego Macieja Hadebera*, w: *Tegumentologia polska dzisiaj*, red. A. Wagner, Toruń 2015, s. 107-132; tenże, *Druki medyczne z XV i XVI wieku w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” w Olsztynie*, „Forum Bibliotek Medycznych” 10,1 (2017), s. 252-281; P. Kardyś, *Inkunabuły „medyczne” w Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 118 (2022), s. 141-170.

badania⁶⁵. Pokłosiem zakończonego już projektu prowadzonego przez prof. Leonarda Ogiermana jest katalog dwóch bibliotek paulińskich⁶⁶.

Dbłość o wysoki poziom opisów katalogowych wymaga wykorzystywania najnowszych ustaleń, których nie brakuje w bibliografii inkunabułów. Najważniejszym przykładem są wytyczne zawarte w katalogu inkunabułów bawarskiej Staatsbibliothek⁶⁷. Aktualne ustalenia dają możliwość uaktualnienia danych sprzed pięćdziesięciu lub ponad dwudziestu lat, kiedy to ukazał się pierwszy i drugi tom IBP. Przykładem służą tu dwa pierwsze wydania *Statuta provincialia Gnesnensia*, których adresy wydawnicze można zaktualizować⁶⁸. Uaktualnione może być także określenie autorstwa, np. *Epistola contra Iudaeorum errores* (kilka wydań) w IBP odwołuje się do hasła: Samuel Rabbi Maroccanus, którego w świetle nowych ustaleń zastąpił uważany dawniej za tłumacza Alphonsus Boni Hominis, korzystający z dzieł wielu autorów.

Głębokie przemiany w opracowaniu inkunabułów w Polsce nakładają się na dynamiczny rozwój humanistyki cyfrowej. Wśród zadań stojących przed bibliotekami istotną rolę odgrywa centralizacja danych⁶⁹. Bez zapewnienia użytkownikom łatwego dostępu do metadanych i obiektów cyfrowych ich potencjał może nie być wykorzystany w pełni efektywnie. Biblioteki kościelne wykonały już wiele pracy, by prezentować dane o swych inkunabułach adekwatnie do wartości zbiorów i zgodnie z najnowszym stanem wiedzy. Rozwijane w Polsce i za granicą narzędzia cyfrowe stwarzają perspektywę rozwoju nowych sposobów katalogowania inkunabułów w zmieniających się realiach ogólnokrajowej sieci bibliotecznej. Centralny Katalog „Fides” z powodzeniem może odgrywać rolę narzędzia opracowania inkunabułów na poziomie krajowych zbiorów kościelnych. Powstanie krajowej bazy

⁶⁵ Referat prof. Jerzego Kaliszuka z Instytut Historii Nauki PAN: *Zapomniane (niemal) teksty. Adligaty w inkunabułach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku (raport z badań)* przedstawiony na Seminarium Mediewistycznym 29 października 2021 roku.

⁶⁶ Grant Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki 11H 18 0393 86 *Dziedzictwo książki dawnej Rzeczypospolitej. Druki z lat 1459-1600 w zbiorach paulinów prowincji polskiej* zrealizowany na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

⁶⁷ *Bayerische Staatsbibliothek Inkunabelkatalog*, t. 1-7, Wiesbaden 1988-2009 (dalej: BSB-Ink).

⁶⁸ Wydanie pierwsze w IBP opisane jako: [Speyer: Peter Drach, before 1500], w *Bayerische Staatsbibliothek Inkunabelkatalog* opisane: [Strassburg: Johann Prüss, about 1489-91]. Drugie wydanie w IBP: [Germania, typographus ignotus, ca. 1500], w BSB: [Strassburg: Friedrich Ruch, ca. 1497-1500]. Zob. IBP 5094, 5095; BSB-Ink S-546, S-545.

⁶⁹ I. Pietrkiewicz, *Monasteries and the Digital Humanities*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” 15 (2017), s. 141.

proweniencyjnej otworzy niebawem możliwość integracji danych o dawnych właścicielach inkunabułów z bibliotek kościelnych i państwowych. Również w wymiarze międzynarodowym otworem stoi możliwość integracji danych katalogowych bibliotek kościelnych z katalogami ogólnoswiatowymi (GW, ISTC, MEI) bez potrzeby ogniwa pośredniego łączącego dawniej krajową i światową inkunabulistykę. Tak jak sześćdziesiąt lat temu, także dziś pojawia się pytanie o ręce do pracy przy realizacji ważnych zadań⁷⁰. Zrealizowane oraz trwające projekty nie pozwalają jednak na pesymizm. Co więcej, nie będzie chyba nadmiernie optymistycznym założenie, że im lepiej dana kategoria zbiorów jest widoczna w źródłach informacji, tym większą budzi uwagę i zachęca do podjęcia dalszych prac. I tak jak narzędzia cyfrowe dają możliwość integracji danych, tak powstające wokół nich środowisko może podjąć dalsze prace, na które czeka jeszcze wiele inkunabułów.

Bibliografia

- Antosiewicz K., *Katalog inkunabułów Biblioteki Kapituły Metropolitalnej w Krakowie*, „Analecta Cracoviensia” 12 (1980), s. 333-482.
- Bayerische Staatsbibliothek *Inkunabelkatalog*, t. 1-7, Wiesbaden 1988-2009.
- Błazewicz P., *Oprawy inkunabułów Biblioteki Kolegiackiej w Dobrym Mieście*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 57,1 (2009), s. 93-106.
- Copinger W., *Supplement to Hain's Repertorium bibliographicum*, cz. 1-2, Berlin 1926.
- Einblattdrucke des XV. Jahrhunderts. Ein bibliographisches Verzeichnis*, Halle a. S. 1914.

⁷⁰ Warto przypomnieć trudności, z jakimi mierzył się zespół inkunabulistów w Bibliotece Narodowej, a mimo to realizował swe centralne zadania: „Trudności koncentrują się głównie w dwóch punktach niewralgicznych, którymi są brak personelu oraz odpowiednio skompletowanego aparatu pomocniczego. Przez dłuższy czas cały ciężar pracy spoczywał na jednej osobie, potem na dwóch (autorka oraz dr M. Cytowska), zawsze jednak tylko w niewielkim wymiarze czasu, przy licznych innych obowiązkach. Dopiero od roku udało się włączyć do prac (choć znów tylko połowicznie) jedną wykwalifikowaną bibliotekarkę oraz jedną siłę pomocniczą. Stan ten wkrótce ulegnie nieznacznej poprawie przez dodanie jednego pracownika półetatowego. Skompletowana znakomicie przed wojną biblioteka podręczna została spalona, a jej odbudowa zaczęta stosunkowo późno natrafia, jeśli chodzi o zagraniczne dzieła antykwaryczne, na nieprzewidywane nieraz przeszkody, już to z braku dewiz, już to z powodu niesłuchanie powolnego i mało sprawnego realizowania zamówień przez odpowiednie nasze instytucje”, A. Kawecka-Gryczowa, *Kłopoty z inkunabulami*, s. 157-158.

- Franke J., Woźniak-Kasperek J., *Wygaszanie, marginalizowanie, redukowanie? O kilku projektach bibliograficzno-katalogowych Biblioteki Narodowej*, w: *Bibliografi@. Historia, teoria, praktyka*, red. J. Franke, J. Woźniak-Kasperek, Warszawa 2016, s. 179-201.
- Garwoliński T., *Druki medyczne z XV i XVI wieku w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” w Olsztynie*, „Forum Bibliotek Medycznych” 10,1 (2017), s. 252-281.
- Garwoliński T., *Oprawa klocka inkunabułów z księgozbioru biskupa Łukasza Watzenrodego w zbiorach Biblioteki „Hosianum” w Olsztynie. Z badań nad dorobkiem introligatora toruńskiego Macieja Hadebera*, w: *Tegumentologia polska dzisiaj*, red. A. Wagner, Toruń 2015, s. 107-132.
- Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, herausgegeben von der Kommission für den Gesamtkatalog der Wiegendrucke, t. 1-7, Leipzig 1925-1938; t. 8-11, Berlin – Stuttgart – New York 1978-2008.
- Góra B., *Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie 1828-2000*, Kraków 2007.
- Hain L., *Repertorium bibliographicum in quo libri omnes ab arte typographica inventa usque ad annum MD typis expressi, ordine alphabetico vel simpliciter enumerantur vel adcuratius recensentur*, t. 1-2, Stuttgartia 1826-1838.
- Incunabula quae in bibliothecis Poloniae asservantur*, t. 1, moderante A. Kawecka-Gryczowa, composuerunt M. Bohonos, E. Szandorowska, Wratislaviae 1970.
- Incunabula quae in bibliothecis Poloniae asservantur*, t. 2, composuerunt M. Bohonos, M. Spandowski, E. Szandorowska, moderante Alodia Kawecka-Gryczowa, Wratislaviae 1993.
- Iwańska-Cieślík B., *Biblioteka kapituły katedralnej we Włocławku*, Bydgoszcz 2013.
- Kantak K., *Spis książek z XV wieku Książnicy Seminarjum Duchownego w Poznaniu*, cz. 1, Poznań 1918.
- Kardyś P., *Inkunabuły „medyczne” z Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 118 (2022), s. 141-170.
- Katalog inkunabułów Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie*, z. 1 [Spis alfabetyczny], opr. L. Formanowicz, Poznań 1939.
- Kawecka-Gryczowa A., *Kłopoty z inkunabułami w skali międzynarodowej i polskiej*, „Przegląd Biblioteczny” 29,2 (1961), s. 148-158.
- Kowalski G., *Katalog inkunabułów biblioteki opactwa mogińskiego oraz katalog inkunabułów biblioteki klasztoru Cystersów w Szczyrzycu*, Kraków 1915.
- Kunowska M., *Katalog inkunabułów Biblioteki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 36 (1978), s. 105-142.
- Lelewel J., *Bibliograficznych ksiąg dwoje*, t. 1-2, Wilno 1823-1826.

- Łukaszewski J., *Inkunabuły odnalezione w trakcie inwentaryzacji zasobu Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie*, w: *Książka dawna i jej właściciele*, red. D. Sidorowicz-Mulak, A. Franczyk-Cegła, t. 1, Wrocław 2017, s. 239-268.
- Łuniewski J., *Inkunabuły w zbiorach paulinów polskich. Katalog i opracowanie*, Katowice 2023.
- Marszalska J., Graczyk W., *The Lost Collection of Incunabula of the Seminary Library in Płock*, Warszawa 2023.
- Marszalska J.M., *Katalog inkunabułów Biblioteki Opactwa OO. Cystersów w Szczyrzczu*, Kraków – Tyniec 2002.
- Marszalska J.M., *Katalog inkunabułów Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie*, Tarnów 1997.
- Nachträge zu Hain's Repertorium bibliographicum und seinen Fortsetzungen als Probe des Gesamtkatalogs der Wiegendrucke*, Leipzig 1910.
- Nir R., *Inkunabuły w Bibliotece OO. Kamedułów na Bielanach pod Krakowem*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 11 (1983), s. 314-336.
- Nir R., *Inkunabuły w Bibliotece OO. Kapucynów w Krakowie*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 11 (1983), s. 307-313.
- Nir R., *Inkunabuły w Bibliotece OO. Reformatów w Przemyślu*, „Studia Theologica Varsaviensia” 16,2 (1978), s. 259-268.
- Obłąk J., Jaroszewicz-Pieresaławcew Z., Wojtkowski J., *Katalog inkunabułów Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” w Olsztynie*, Olsztyn 2007.
- Osuch M., *Pozyskiwanie inkunabułów przez biblioteki klasztorne w XVIII-wiecznej Warszawie na przykładzie sześciu druków popijarskich i pomisjonarskich pochodzących ze zbiorów Józefa Andrzeja Zaluskiego*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 123 (2024), s. 379-400.
- Partyka J., *Historyczny księgozbiór kamedułów eremitów z krakowskich Bielan. Spojrzenie na kulturę materialno-duchową polskich kamedułów*, Tyniec 2017.
- Piekarski K., *Inwentarz inkunabułów bibliotek polskich*, serja pierwsza, Kraków 1925.
- Pietrzkiewicz I., *Biblioteka kanoników regularnych w Krakowie w XV i XVI wieku*, Kraków 2003.
- Pietrzkiewicz I., *Monasteries and the Digital Humanities*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” 15 (2017), s. 133-142.
- Polkowski I., *Dwieście najstarszych inkunabułów z Biblioteki Kapitulnej Krakowskiej od roku 1462-1500*, Kraków 1887.
- Reichling D., *Appendices ad Hainii-Copingeri Repertorium bibliographicum. Additiones et emendationes*, fasc. 1-6, *Indoces fasciculorum*, Monachii 1905-1911.

- Reichling D., *Appendices ad Hainii-Copingeri Repertorium bibliographicum. Additiones et emendations. Supplementum*, Monachii 1914.
- Rekonstrukcja drugiego zeszytu Katalogu inkunabułów Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie księdza Leona Formanowicza, opr. J. Wojtkowski, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 18 (1969), s. 81-124.
- Rył J., *Katalog inkunabułów zespołu seminaryjnego Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 25 (1972), s. 115-208.
- Sidorowicz-Mulak D., *Proweniencyjna Grupa Robocza*, „Fides. Rocznik Bibliotek Kościelnych” 30,57 (2024), s. 153-161.
- Spandowski M., *Catalogue of incunabula in the National Library of Poland*, wsp. S. Szyller, opisy oprac. M. Brynda, Warszawa 2020.
- Spandowski M., *Uwagi o polskich katalogach inkunabułów*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 37-38 (2006), s. 351-402.
- Sprawozdanie Biblioteki Narodowej za rok 2020*, opr. M. Kozłowska, Warszawa 2021.
- Sulecki S., *Inkunabuły kapituły katedralnej lwowskiej w zbiorach biblioteki karmelitów na Piasku w Krakowie*, w: *Książka dawna i jej właściciele*, red. D. Sidorowicz-Mulak, A. Franczyk-Cegła, t. 1, Wrocław 2017, s. 269-285.
- Sulecki S., *Księgozbiór klasztoru karmelitów na Piasku w Krakowie*, Kraków 2014.
- Tondel J., *Inkunabuły w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie*, Toruń 2007.

Źródła internetowe

- Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie, *Starodruki*, archiwum.archidiecezja.pl/pl/biblioteka/katalog-on-line-starodruki.html, 15.05.2025.
- Biblioteka Cyfrowa KUL, dlibra.kul.pl/dlibra, 15.05.2025.
- Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu. Biblioteka Cyfrowa, bc.bdsandomierz.pl/dlibra/collectiondescription/14, 15.05.2025.
- Biblioteka Narodowa, *Budowa ogólnokrajowej sieci bibliotek poprzez zintegrowany system zarządzania zasobami bibliotek*, bn.org.pl/dla-bibliotekarzy/narodowy-program-rozwoju-czytelnictwa-2.0/budowa-ogolnokrajowej-sieci-bibliotecznej-poprzez-zintegrowany-system-zarzadzania-zasobami-bibliotek, 15.05.2025.
- Biblioteka Narodowa, *Nowe przepisy katalogowania – relacja z seminarium*, bn.org.pl/aktualnosci/3895-nowe-przepisy-katalogowania---relacja-z-seminarium.html, 15.05.2025.
- Biblioteka Narodowa, *Nowe przepisy katalogowania. Prezentacja przed publikacją. Referat Szymona Kielpińskiego*, bn.org.pl/zapraszamy/3877-nowe-przepisy-katalogowania-prezentacja-przed-publicacja-referat-szymona-kielpinskiego.html, 15.05.2025.

- Biblioteka Narodowa, *Przepisy katalogowania. Starodruki*, przepisy.bn.org.pl/przepisy-katalogowania/starodruki, 15.05.2025.
- Centralny Katalog Bibliotek „Fides”, katalog.fides.org.pl, 15.05.2025.
- CERL, Incunabula Short Title Catalogue, data.cerl.org/istc, 15.05.2025.
- CERL, Material Evidence in Incunabula, data.cerl.org/mei, 15.05.2025.
- Consortium of European Research Libraries, *Poland*, cerl.org/resources/mei/about/libraries#poland, 15.05.2005.
- Dominikańska Biblioteka Cyfrowa Armarium, bc.dominikanie.pl, 15.05.2025.
- Federacja Bibliotek Cyfrowych, fbc.pionier.net.pl, 15.05.2025.
- Gesamtkatalog der Wiegendrucke, gesamtkatalogderwiegendrucke.de, 15.05.2025.
- Księgozbiór Wirtualny Federacji „Fides”, digital.fides.org.pl/dlibra, 15.05.2025.
- Opis inkunabułów w katalogu NUKAT*, opr. H. Mieczkowska, konsult. M. Spandowski, Warszawa 2010, centrum.nukat.edu.pl/images/files/ustalenia/bibliograficzne/021_inkunabuly_2010.pdf, 15.05.2025.
- Repozytorium Instytucjonalne Uniwersytetu Warszawskiego, J. Franke, *Projekt OMNIS Biblioteki Narodowej*, Warszawa 2024, repozytorium.uw.edu.pl/entities/publication/56347d88-3d7d-414f-aef7-7a69267a6af8, 15.05.2025.
- Silesia Sacra, silesiasacra.pl, 15.05.2025.
- Universal Short Title Catalogue, ustc.ac.uk, 15.05.2025.
- Warmińsko-Mazurska Biblioteka Cyfrowa, wmbc.olsztyn.pl/dlibra/collectiondescription/35, 15.05.2025.

Streszczenie

Biblioteki kościelne zgromadziły blisko jedną trzecią inkunabułów w Polsce. Przez cały XX wiek zasoby te zostały opracowane w postaci katalogów niektórych kolekcji, często sporządzone na bardzo wysokim poziomie oraz włączone w ogólnopolski proces katalogowania inkunabułów prowadzony przez zespół inkunabulistów Biblioteki Narodowej. Wynikiem tych prac jest rejestracja bibliograficzna większości inkunabułów oraz opisy cech indywidualnych egzemplarzy w części bibliotek. Po zamknięciu centralnego katalogu inkunabułów Biblioteki Narodowej wyniki bieżących prac są ogłaszane w internetowym katalogu „Fides” i katalogach poszczególnych bibliotek. Prace te przynoszą stałą aktualizację wiedzy o drukach piętnastowiecznych. Ważną perspektywą jest włączenie wyników katalogowania na poziomie lokalnym do rozwijanych obecnie katalogów ogólnopolskich i światowych, co pozwoli na ponowne umiędzynarodowienie wiedzy o inkunabułach w Polsce.

Słowa kluczowe:

bibliografia, biblioteki kościelne, inkunabuły, katalogi

INCUNABULA IN CHURCH LIBRARIES: CURRENT STATE OF RESEARCH AND PERSPECTIVES**Summary**

Church libraries hold nearly one-third of the national incunabula collections in Poland. Throughout the 20th century, these resources were elaborated in the form of catalogues of some collections, often created to a very high standard, and integrated into the nationwide incunabula cataloging process conducted by a team of incunabulists at the National Library of Poland. The result of this work includes the bibliographic registration of most incunabula and descriptions of the individual features of specific copies within some collections. After the central incunabula catalogue of the National Library was discontinued, the results of ongoing work have been published in the „Fides” online catalog and in the catalogs of individual libraries. These efforts ensure a continuous update of knowledge about 15th-century books. An important prospect is incorporating the results of local-level cataloging into the currently developing national and global catalogues, which will enable the re-internationalization of knowledge about incunabula in Poland.

Keywords:

bibliography, Church libraries, incunabula, catalogues